

EWA BARNAŚ-BARAN¹, MARIUSZ AUSZ²

„Ruch Pedagogiczny” przykładem czasopisma popularyzującego przekaz radiowy treści pedagogicznych w latach 1918–1939

„The Pedagogical Movement” Is an Example of a Magazine Popularising Radio Broadcasting of Pedagogical Content in the Years 1918–1939

¹ Doktor, Uniwersytet Rzeszowski, Wydział Pedagogiczny, Zakład Pedagogiki Szkolnej, Polska

² Doktor habilitowany, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Wydział Humanistyczny, Instytut Historii, Zakład Edukacji Historycznej i Dziedzictwa Kulturowego, Polska

Streszczenie

W artykule podjęto próbę ukazania zaangażowania czasopisma „Ruch Pedagogiczny” w popularyzację korzystania z radia jako istotnego źródła wiedzy pedagogicznej. Powołane w Krakowie w 1912 r. czasopismo miało przybliżać, zwłaszcza nauczycielom w Galicji, nowatorskie rozwiązania w dziedzinie nauczania i wychowania oraz nowinki techniczne, które wspomagały proces nauczania. Na początku XX w. upowszechniano osiągnięcia ruchu „nowego wychowania”, kontynuowano tę praktykę pod odzyskaniem niepodległości przez Polskę w 1918 r. Pod koniec lat 20. XX w. próbowano zainteresować dyrekcje szkół i nauczycieli audycjami i wykładami pedagogicznymi w radiu. W artykułach z lat 30. XX w. nie znaleziono przykładów na propagowanie pedagogiki za pomocą radia.

Słowa kluczowe: Galicja, radio, nauczanie, „Ruch Pedagogiczny”

Abstract

The article attempts to show the involvement of the magazine „Ruch Pedagogiczny” in the popularization of the use of radio as an important source of pedagogical knowledge. Established in 1912, the magazine in Kraków was to familiarize teachers in Galicia, in particular, with innovative solutions in the field of teaching and upbringing, as well as with technical innovations that supported the teaching process. At the beginning of the 20th century, the achievements of the New Education movement were disseminated and this practice was continued under Poland's regaining independence in 1918. At the end of the 1920s, attempts were made to make the school management and teachers interested in radio programmes and pedagogical lectures. In articles from the 1930s there were no examples of promoting pedagogy by means of radio.

Keywords: Galicia, radio, education, „Ruch Pedagogiczny”

Wstęp

Wynalazek radia otworzył w dziejach komunikacji nową epokę. Polska zapisała również w niej swoją kartę, chociaż na tempie upowszechniania tego środka przekazu informacji swoje piętno odcisnęła epoka zaborów i braku własnej państwowości oraz konieczność odbudowania państwa po zniszczeniach I wojny światowej.

W artykule na podstawie analizy materiałów źródłowych oraz literatury ukazano, w jaki sposób wybitni przedstawiciele pedagogiki początków XX w. propagowali przekaz radiowy jako ważny środek nauczania. Odwoływano się do doświadczeń szkół w Ameryce i Niemczech, gdzie uczniowie uczestniczyli w zajęciach prowadzonych przez prelegentów z równych przedmiotów, języków obcych. Zwracano uwagę, że szczególne zainteresowanie wzbudzały audycje poświęcone rozwojowi techniki i wynalazkom. Jako materiał źródłowy wykorzystano czasopismo pedagogiczne powołane przez Henryka Rowida w Krakowie w 1912 r. pt. „Ruch Pedagogiczny”. Analizie zostały poddane artykuły z lat 1912–1939. Początkową granicę chronologiczną stanowi data powołania czasopisma, zamyka ją rok wybuchu II wojny światowej. Celem „Ruchu Pedagogicznego” było propagowanie nowatorskich metod nauczania, najnowszych środków kształcenia oraz zachęcanie nauczycieli do aktywnej postawy badacza i realizatora idei „nowego wychowania”. Artykuł może stanowić przyczynek do pogłębionych badań ukierunkowanych na analizę popularyzacji na łamach czasopism pedagogicznych najnowszych osiągnięć techniki dla doskonalenia procesu kształcenia oraz wychowania w polskich szkołach.

Powstanie radia

Radio zostało wynalezione przez włoskiego fizyka Guiliermo Marconiego. Fenomen działania odkrywcy radia polegał na tym, iż w umiejętny i twórczy sposób wykorzystał ustalenia i urządzenia, których odkrywcami byli James C. Maxwell i Heinrich Hertz. Wynalazek został opatentowany w Anglii w 1896 r. W 1901 r. sygnał radiowy został przesłany przez Atlantyk (Kubaczewska, Hermanowski, 2008, s. 12).

Pierwszy okres wykorzystywania radia związany był głównie z celami militarnymi i komunikacją morską. Po 1920 r., na początku w Stanach Zjednoczonych, następnie na całym świecie, nastąpił ekspansywny rozwój radiofonii. Pierwszą stację radiową utworzono w 1920 r. w Pittsburgu w USA. Od 1921 r. rozpoczęto tam nadawanie stałego programu radiowego, po czym powstawały kolejne w Europie, począwszy od Francji (Kubaczewska, Hermanowski, 2008, s. 13).

W latach 20. XX w. odmienił się sposób traktowania radia. Przestało być ono nowinką techniczną, zabawką, a stawało się pomocnym urządzeniem do przekazywania ważnych informacji. Istotna była również zmiana programu radiowego. Poza muzyką obejmował on elementy informacyjne, rozrywkowe, wprowadzano również treści edukacyjne.

Radio w Polsce

Radiofonia w Polsce zapoczątkowana została przez instytucje wojskowe. Do ich rozwoju przyczynili się również naukowcy i technicy cywilni. W 1921 r. zostało założone Stowarzyszenie Radiotechników Polskich przez mjr. inż. Kazimierza Jackowskiego, por. inż. Janusza Groszkowskiego, por. inż. Jana Mackiewicza oraz inżynierów Władysława Hallera i Józefa Plebańskiego. Miało ono zrzeszać osoby związane z radiem. W 1925 r. powołano kolejną organizację (Kubin, 1964, s. 7; rok 1923 podali Kubaczewska, Hermanowski, 2008, s. 24). Było to Polskie Towarzystwo Radiotechniczne. Zajmowało się ono produkcją i sprzedażą odbiorników radiowych oraz promowało nową gałąź techniki.

Pierwsze słowa zostały wypowiedziane przez radio 1 lutego 1925 r. o godz. 18.00 przez inż. Romana Rudniewskiego. Pierwsze audycje radiowe to transmisje koncertów różnych zespołów i artystów. Brak środków finansowych spowodował przerwanie emisji programu, ale protesty słuchaczy przyczyniły się do intensywnego poszukiwania funduszy i wznowienia emisji. 18 sierpnia 1925 r. monopolistyczną koncesję na nadawanie programu radiowego otrzymała spółka z ograniczoną odpowiedzialnością „Polskie Radio”. Została ona założona przez Zygmunta Chamca i Tadeusza Sułkowskiego.

18 kwietnia 1926 r. nastąpiła inauguracja pracy Polskiego Radia. W celu promowania tego typu przekazu w Warszawie po kilku miesiącach urządzono Ogólnopolską Wystawę Radiową. Ekspozycję obejrzało ponad 70 tys. osób, a zainteresowanie to przełożyło się na sprzedaż radioodbierników. Początkowo zakładano, że radio będzie służyło przede wszystkim krzewieniu kultury, sztuki oraz emisji muzyki. Kolejno wzbogacano program o słuchowiska, audycje literackie, odczyty oraz audycje dla dzieci (Kwiatkowski, 1972, s. 334). Pod koniec lat 20. XX w. rozpoczęto uruchamianie rozgłośni regionalnych. Pierwsza powstała w Krakowie, pod kopcem Kościuszki 15 lutego 1927 r., w Poznaniu 24 kwietnia 1927 r. rozpoczęto emisję programów porannych, lekcji gimnastyki i transmisji nabożeństw. W Katowicach od 4 grudnia 1927 r. słuchano informacji rolniczych i pogadarek o języku polskim. Na wschodnich terenach Rzeczypospolitej 8 grudnia 1927 r. rozpoczęła nadawać stacja w Wilnie, audycje realizowano w języku polskim, litewskim i białoruskim. We Lwowie uruchomiono stację 2 lutego 1930 r. Należy podkreślić, że w jej ofercie znalazły się programy dla dzieci, rolników oraz felietony społeczne. Następne rozgłoszenie regionalne powstały w Łodzi (2 lutego 1930 r.), Baranowiczach (30 października 1930 r.) i Toruniu (15 stycznia 1935 r.). Od lipca 1935 r. można mówić o kolejnym etapie w dziejach polskiej radiofonii, ponieważ 96% akcji spółki Polskie Radio przejęło państwo (Kubaczewska, Hermanowski, 2008, s. 27).

Zmiany techniczne i postęp radiofonizacji generował zmiany programowe. Wprowadzano programy skierowane do zróżnicowanego audytorium. Radio znalazło również zastosowanie w szkołach dla przekazu treści pedagogicznych

uczniom, nauczycielom oraz rodzicom. Radio, zwłaszcza po II wojnie światowej, miało nadrzędny cel, jakim była chęć „przekształcenia odbiorców” i realizowania zadań oświatowo-wychowawczych (Kumor, 1986, s. 5).

Propagowanie treści pedagogicznych w formie audycji radiowych na łamach „Ruchu Pedagogicznego”

Już w jednym z pierwszych wydań „Ruchu Pedagogicznego” w 1912 r. podjęto temat nowatorskich, technicznych rozwiązań zastosowanych w nauczaniu w szkołach amerykańskich. W dziale „Z ruchu pedagogicznego w Polsce i za granicą” informowano, że kinematograf na początku XX w. uznano tam za jeden z ważniejszych środków nauczania (*Ruch Pedagogiczny*, 1912, maj, s. 104). W Chicago w 9 szkołach publicznych organizowano dwa razy w tygodniu wieczory dla dzieci i rodziców. Odbywały się wówczas odczyty, koncerty muzyczne i dramatyczne, tańce, gry i ćwiczenia gimnastyczne oraz przedstawienia kinematograficzne. Kolejnym pomysłem było przedstawianie obrazów, które były widoczne podczas kursu statku, lotu samolotem, podróży pociągiem. Inną propozycją było oglądanie przedstawień dramatycznych.

Dla podkreślenia znaczenia stosowania nowinek technicznych w szkole odwoływano się do opinii wybitnego biologa Raya Lankestera. Uważał on, że wszystkie szkoły i laboratoria powinny posiadać urządzenia kinematograficzne, aby można było upowszechniać wyniki badań biologicznych. Odnotowano również, że w niektórych stanach używano kinematografu dla propagowania wiedzy o gruźlicy, jej zapobiegania oraz informacji z dziedziny higieny. Projekcje kinematograficzne były dedykowane nie tylko szkołom, ale również realizowano je na okrętach wojennych, w zakładach dla obłąkanych, więzieniach. Zamieszczono także informacje o szkole ludowej w Turynii, w miejscowości Zella St. Blasii, gdzie nauczyciele i uczniowie korzystali z aparatów kinematograficznych, które wykorzystywano do nauki geografii i przyrody. Była to pierwsza szkoła w Niemczech, która zastosowała kinematograf jako stały środek nauczania. Podobne cele stawiali sobie twórcy audycji radiowych, które skierowane były w latach 20. i 30. XX w. do grona odbiorców związanych z oświatą i szkolnictwem.

Rozwój i upowszechnianie radia w Polsce przypadł na lata koniec lat 20. XX w. Wśród zmian w programie radiowym było wprowadzenie audycji dla dzieci i młodzieży, a przede wszystkim treści, z których mogły korzystać szkoły. Michał Friedländer, piszący artykuły w okresie międzywojennym do „Ruchu Pedagogicznego” poświęcone ówczesnym zachodnim osiągnięciom dziedziny pedagogiki, podjął temat prelekcji pedagogicznych, które były emitowane w Polskim Radiu. W 1927 r. napisał, że Ministerstwo WRiOP podjęło decyzję o propagowaniu pedagogiki za pomocą radia. Założenie to miało być realizowane poprzez serię wykładów pedagogicznych dla nauczycieli. Radio uznano za istotny środek ich samokształcenia (*Ruch Pedagogiczny*, 1927, marzec, s. 82).

Wykłady głośni na początku 1927 r. znakomici przedstawiciele pedagogiki, psychologii, historii, literaci, a także reprezentanci ówczesnych władz oświatowych. Przykładem mogły być wystąpienia: Władysława Radwana *Kształcenie czynnych nauczycieli szkół powszechnych, stan obecny i zamierzenia na przyszłość*, prof. Bogdana Nawroczyńskiego *Nasza inteligencja i jej wychowanie*, dr Marii Grzegorzewskiej *Znaczenie psychopatologii w kształceniu nauczycieli*, Tadeusza Łopuszańskiego *Szkoła jako zakład wychowawczy*”, dr. Kupczyńskiego *Szkolnictwo według konstytucji majowej*, Stanisława Dobrowolskiego *Stosunek szkoły do społeczeństwa*, prof. Józefy Joteyko *Psychotechnika a szkoła*, Z. Żukiewiczowej *Dziecko w wieku przedszkolnym*. Poruszano w nich kwestie bieżących problemów szkoły, zwłaszcza problem rozbieżności życia i kształcenia, jednostronności kształcenia intelektu na niekorzyść wychowania. Apelowano, aby szkoła szła przed społeczeństwem, stała się zakładem wychowawczym. Postulowano w radiu, aby metody nauczania i wychowania oparte były na najnowszych wynikach badań psychologicznych. Za istotne zadanie uznano podniesienie kulturalnego poziomu inteligencji w społeczeństwie. Ważna była nie tylko troska o kształcenie i wychowanie szerokich mas, ale zapobieganie zamieraniu ruchu umysłowego wśród inteligencji, zacieśnianiu horyzontów, zamieraniu związku inteligencji z innymi warstwami społecznymi. Usunąć należało „niepokojący bezwład woli” (*Ruch Pedagogiczny*, 1927, marzec, s. 83).

Jako niezwykle wartościowy Friedländer ocenił wykład Joteyko poruszający kwestię znaczenia psychotechniki dla współczesnego życia praktycznego, zwłaszcza możliwości zastosowania jej w szkole. Przekonywała ona, że istotne było racjonalne kierowanie dzieckiem, zgodnie z jego uzdolnieniami i zainteresowaniami. Rozwijając je należało zgodnie z możliwymi drogami rozwoju zawodowego. Joteyko podniosła problem przygotowania do wyboru zawodu, rozbudzania zamiłowania do pracy zawodowej, poszanowania pracy. Nauczyciele powinni dawać uczniom broszury poświęcone różnym zawodom, dla rodziców powinny być urządzone pogadanki informacyjne o życiu zawodowym i wyborze zawodu, w każdej większej szkole powinny być dostępne wykazy szkół zawodowych z warunkami i programem orientującymi nauczycieli i rodziców w temacie przygotowania przez poszczególne szkoły do pracy zawodowej (*Ruch Pedagogiczny*, 1927, marzec, s. 84).

W 1929 r. po raz kolejny w „Ruchu Pedagogicznym” podkreślono rolę radia w nauczaniu. W dziale „Kronika Pedagogiczna” przypomniano, że Anglia była krajem, gdzie najwcześniej wykorzystano je w nauczaniu. Opisano przeprowadzone w 1927 r. w hrabstwie Kent badania, które polegały na wspólnych lekcjach z różnych przedmiotów w kilkudziesięciu różnego rodzaju szkołach przeprowadzanych za pomocą audycji radiowych (*Ruch Pedagogiczny*, 1929, marzec, s. 94). Prelegenci byli specjalnie dobierani i większość z nich nie była nauczycielami. Audycje kończyły się zadaną pracą pisemną, która była sprawozdaniem

z wysłuchanych wiadomości. Autorzy najlepszych prac byli wyczytywani podczas kolejnego spotkania przez radio. Eksperyment ten pozwolił na sformułowanie pewnych ustaleń. Dostrzeżono, że istniała potrzeba takowych lekcji, ale korzystniejsze było słuchanie za pomocą słuchawek, a nie głośnika. Audycje pobudzały zdolniejszych uczniów do pracy, nauczycieli skłaniały do samodoskonalenia. Wzmacniało się poczucie wspólnoty uczniów poszczególnych szkół, ale też wzrastała mobilizacja do pracy. W artykule informowano, że dzieci korzystające z kształcenia poprzez słuchanie przekazu radiowego nie powinny mieć mniej niż 9 lat, a prelegent musiał doskonale znać swój przedmiot, być dobrym mówcą i pedagogiem. Po audycjach zalecano pracę indywidualną, aby umysł mógł odpocząć. Zaznaczono, że audycje te uświadomiły potrzebę organizowania podobnych dla osób dorosłych, zwłaszcza na wsiach i małych miasteczkach.

Podając informacje na temat wykorzystania radia w szkole, odwołano się do przykładu szkół w Niemczech, gdzie radio jako środek nauczania było używane coraz intensywniej pod koniec lat 20. XX w. Centralne władze szkolne wydawały tam dwutygodnik „Der Schulfunk”, który zawierał streszczenia wykładów głoszonych w radiu oraz teksty, które mogły być wykorzystywane podczas prowadzenia lekcji języka obcego. Wykłady w radio odbywały się w dwóch grupach: dla młodzieży oraz dorosłych (nauczycieli i rodziców). Program audycji był ogłaszany raz na kwartał z góry, aby szkoły mogły sobie zaplanować odpowiednio czas i umożliwić korzystanie z przekazywanej przez nie wiedzy. W pierwszym kwartale 1929 r. obejmował on np. lekcje języka angielskiego, francuskiego, wiadomości z biologii, etnografii (dotyczące Wysp Sundajskich, Rumunii, Rosji, Ameryki Środkowej), historii ojczyzny i ogólnej, literatury ojczyzny, muzyki. Zaznaczono, że szczególnym zainteresowaniem uczniów cieszyły się tematy poświęcone współczesnej technice (*Ruch Pedagogiczny*, 1929, marzec, s. 95).

W Polsce upowszechnianie wykorzystania radia w wychowaniu i nauczaniu dzieci i młodzieży w II RP rozpoczęto od nadawania w czwartki koncertów filharmonicznych dla młodzieży, a sporadycznie przygotowywano dla niej audycje. Bardzo pożyteczne były lekcje dla abiturientów w okresie egzaminów dojrzałości. W „Ruchu Pedagogicznym” apelowano, aby audycje realizowane były w godzinach przedpołudniowych, w czasie nauki lekcyjnej. Dostrzegano potrzebę zorganizowania nauki języka obcego przez radio, zaznaczano, że warto skorzystać z wypracowanych już wzorców w Ameryce i na zachodzie Europy.

W 1938 r. Dzierzbicka (1938, s. 501) w *Encyklopedii wychowania*, pisząc o radiu w szkole, podała, że jej zdaniem był to „bardzo doniosły czynnik wychowania i kształcenia mas”. Dodała, że nie wolno lekceważyć wynalazku, który umożliwiał natychmiastowe docieranie wszędzie i do wszystkich, dawało „złudę wszechobecności, unicestwienia przestrzeni” (Dzierzbicka, 1938, s. 501). Postulowała, aby radio było w szkole, a nie obok niej lub zamiast niej (Dzierzbicka,

1938, s. 502). Wspierać powinno i uzupełniać nauczyciela, ale nie zastępować go. Zdaniem autorki korzystne byłoby, gdyby pedagodzy stworzyli nową radiodydaktykę, w której zamiast zasady pogłębłości oddziaływano by tylko głosem, a praca nauczyciela iść powinna w kierunku kształtowania sztuki słuchania (Dzierzbicka, 1938, s. 505).

Podsumowanie

Po wynalezieniu radia, w miarę upływu lat, czyniono z niego element oddziaływania na szersze kręgi ludzi. W latach 20. XX w. przestało być ono nowinką techniczną, a stawało się pomocne w przekazywaniu wiadomości i wiedzy z różnych dziedzin. Wspomnieć należy, że po pierwotnym entuzjazmie nastąpił czas zdystansowania się, a nawet rozczarowania nowym środkiem technicznym. Pozyskanie radia dla propagowania treści pedagogicznych otworzyło nową kartę w jego rozwoju. Szkoły w Polsce w II RP czyniły starania, aby wyposażyć pracownie lekcyjne w radioodbiorniki. Zadaniem nauczycieli było wdrożenie ucznia do świadomego korzystania z audycji i umiejętnego posługiwania się nim. Istotnej roli w upowszechnieniu nowatorskich rozwiązań w pedagogice podjął się zespół redakcyjny oraz autorzy artykułów zamieszczanych w „Ruchu Pedagogicznym” z Krakowa.

Rozgłosnia w Krakowie rozpoczęła pracę 2 stycznia 1927 r. (Brodowski, Chabłowski, Auerbach, 1971, s. 451), a już w kolejnym miesiącu ukazał się artykuł w wymienionym czasopiśmie podnoszący kwestię znaczenia głoszonych w radiu wykładów i prelekcji pedagogicznych. Dwa lata później wydano następny, natomiast analiza kolejnych roczników czasopisma nie przyniosła nowych ustaleń dotyczących propagowania radia jako pożądanego środka dydaktycznego.

Można przyjąć, że czasopismo „Ruch Pedagogiczny”, powołując się na słowa Hertza (1938, s. 680) sformułowane na temat radia, uczestniczyło w przenoszeniu rozważań teoretycznych i przykładów z Zachodu na grunt polski. W artykułach zapoznawano czytelnika z przykładami z zagranicy, rozwiązaniami praktykowanymi w szkołach w Ameryce, Anglii, Niemczech, które były pionierami w wykorzystaniu radia w nauczaniu. Opisywano prowadzone eksperymenty i badania, przybliżano już od 1912 r. najnowsze rozwiązania techniczne (kinematograf). Cenny był również projekt streszczania wystąpień radiowych znanych pedagogów, psychologów okresu międzywojennego. Mogli z tych treści skorzystać ci nauczyciele, którzy nie mieli możliwości wysłuchać ich przez radio.

Literatura

- Brodowski, A., Chabłowski, J., Auerbach, J. (1971). *Radio i telewizja*. Warszawa: Wyd. Naukowo-Techniczne.
- Dzierzbicka, M. (1938). Radio w szkole. W: S. Lempicki (red.), *Encyklopedia wychowania* (s. 501–510). T. III. Z. VII i VIII. Warszawa: Wyd. Naszej Księgarni S.A. Związku Nauczycielskiego.

- Friedländer, M. (1927). Prelekcje pedagogiczne „Polskiego Radia”. *Ruch Pedagogiczny*, 3, 82–84.
- Hertz, A. (1938). Radio a oświata dorosłych. W: S. Lempicki (red.), *Encyklopedia wychowania* (s. 680–684). T. III. Z. VII i VIII. Warszawa: Wyd. Naszej Księgarni S.A. Związku Nauczycielskiego.
- Kinematograf w szkołach (1912). *Ruch Pedagogiczny*, 5, 104.
- Kubaczewska, W., Hermanowski, M. (2008). *Radio. Historia i współczesność*. Poznań: Poznańskie Zakłady Graficzne.
- Kubin, J. (1964). *Radio i wychowanie*. Warszawa: Nasza Księgarnia.
- Kumor, A. (1986). *Radio. Telewizja. Edukacja*. Warszawa: Centralny Ośrodek Metodyki i Upowszechniania Kultury.
- Kwiatkowski, M.J. (1972). *Narodziny polskiego radia. Radiofonia w Polsce w latach 1918–1929*. Warszawa: PWN.
- Radio w szkole (1929). *Ruch Pedagogiczny*, 3, 94–95.